

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

ЖИТНІК ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК [373.2.015.31:74]:005.321(043.5)

**РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЖИВОПИСУ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Кардашов Володимир Миколайович,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
професор кафедри дизайну Інституту реклами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Луценко Ірина Олексіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри методик та технологій дошкільної
освіти факультету педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
Половіна Олена Анатоліївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри дошкільної освіти Педагогічного
інституту.

Захист відбудеться “ 05 ” жовтня 2016 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій частині та на офіційному сайті Інституту проблем виховання НАПН України за адресою (04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9).

Автореферат розісланий “01” вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Комаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні процеси реформування освіти спрямовані на виховання творчої особистості, орієнтованої на самореалізацію і здійснення важливих соціальних функцій. Наразі актуалізуються проблеми удосконалення мистецької освіти, безперервність і наступність якої має сприяти розвитку самодостатньої активної позиції підростаючої особистості в майбутньому. У зв'язку з цим одним із пріоритетних завдань освіти визначається пробудження художньо-творчої активності дитини, починаючи з дошкільного віку.

Завдання забезпечення розвитку творчого потенціалу проголошено Законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», Національною стратегією розвитку освіти в Україні до 2021 року, Конвенцією про права дитини, Концепцією і Комплексною програмою художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. Державні вимоги до рівня надання освіти та виховання дітей дошкільного віку окреслено в Базовому компоненті дошкільної освіти.

Сутність феномену «творчість» широко розглядається у працях К. Абульханової-Славської, Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, І. Зязюна, О. Кучерявого, М. Мамардашвілі, О. Матюшкіна, Л. Міцхі, О. Мелік-Пашаєва, В. Моляко, А. Петровського, М. Поддякова, Я. Пономарьова, В. Роменця, Б. Теплова, Д. Фельдштейна, П. Енгельмейера та інших учених.

Теоретичне підґрунтя розвитку художньо-творчої активності дитини закладено А. Бакушинським, Е. Берном, Д. Богоявленською, О. Дяченко, Г. Кершенштейнером, М. Лазарєвим, А. Луком, В. Рибалкою, О. Савенковим, З. Фрейдом, К. Юнгом.

Методичним аспектам проблеми творчого розвитку дітей у дошкільних навчальних закладах присвячено дослідження Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, С. Нечай, Т. Парамонової, Т. Поніманської, В. Рагозіної, В. Сухомлинського та інших.

Значущість засобів мистецтва і мистецької діяльності для стимулювання творчої активності особистості розкрито в естетико-мистецтвознавчих дослідженнях (Ю. Борєв, М. Каган, В. Кандинський, М. Киященко, Л. Левчук, О. Оніщенко та інші), дослідженнях з педагогіки мистецтва (Е. Белкіна, О. Комаровська, В. Кудрявцев, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Шевченко, Л. Хлебникова, Б. Юсов та інші).

Проблемою естетичного виховання дітей засобами образотворчого мистецтва опікувалися Н. Ветлугіна, Т. Голінська, В. Єзикеєва, Н. Гросул, В. Киреєнко, Т. Комарова, С. Коновець, О. Опалюк, В. Полуніна, Н. Сакуліна, С. Свид, Р. Чумічева, Є. Фльоріна та інші. Зокрема, роль живопису і образотворчої діяльності як засобу розвитку творчих здібностей розкрито у наукових розвідках А. Бакушинського, Г. Григор'євої, І. Демченко, В. Кардашова, В. Кузіна, І. Ликової, В. Лихвар, Б. Неменського, М. Ростовцева, Г. Сотської, Е. Шорохова та інших.

Авторами сучасних дисертацій, у яких розглядаються особливості творчої активності особистості в образотворчій діяльності, є Т. Буянова, В. Гурін,

О. Джафарова, С. Зирянова, Н. Краснова, Л. Любарська, Л. Постоногова, І. Руденко, Н. Сокольникова, Т. Ткачук, Т. Шамова. Різним аспектам проблеми художньо-творчої активності дошкільників присвячено розвідки Н. Зубаревої, С. Гаврилюк, О. Цапліної.

Увага вчених спрямовується на використання потенціалу образотворчої діяльності дітей у виховному процесі дошкільних навчальних закладів (Н. Голота, О. Дронова, Г. Сухорукова, Т. Шмельова, Л. Янцур), колективів (центрів, гуртків) раннього розвитку дитини (Л. Олійник, Н. Панченко, В. Рагозіна, І. Руденко), позашкільних закладів (Є. Антонович, О. Засипкін, В. Кардашов, В. Котляр, Л. Кулешова, І. Ликова, Т. Тихомирова). Однак у цілісній системі мистецької освіти значним педагогічним потенціалом для художньо-творчого розвитку дитини дошкільного віку володіють початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (школи естетичного виховання, далі – ПСМНЗ), які належать до системи культури і керуються у своїй діяльності Законами України «Про позашкільну освіту», «Про культуру», постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад», Положенням про початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, Положенням про типові навчальні плани початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. Одним із пріоритетних завдань ПСМНЗ є розвиток обдарувань дітей з метою формування творчої еліти в різних сферах суспільного життя. ПСМНЗ є спільною назвою для дитячих художніх, музичних, хореографічних, театральних шкіл і шкіл мистецтв. Образотворче мистецтво опановується учнями художніх шкіл і художніх відділень шкіл мистецтв, але останнім часом спостерігається тенденція до внесення основ образотворчого мистецтва до роботи з учнями підготовчих відділень інших ПСМНЗ.

Зміст і організація діяльності позашкільних навчальних закладів, у тому числі художньо-естетичного напрямку, вивчалися А. Корнієнко, Г. Пустовітом та іншими ученими.

Грунтовне дослідження цілісного розвитку художньо обдарованої особистості-учня ПСМНЗ, що є дотичним до теми дисертації, здійснено О. Комаровською. Різні аспекти освітнього процесу ПСМНЗ, зокрема методики викладання різних дисциплін, особистісно орієнтованого виховання тощо висвітлено у працях С. Ліпської, І. Полєвікова, К. Стецюк та інших. Проте проблеми образотворчої освіти в ПСМНЗ поки залишаються поза увагою вчених. Також слід зауважити, що нормативними документами, які регулюють діяльність ПСМНЗ, передбачено, що на навчання до першого класу художніх шкіл та художніх відділень шкіл мистецтв зараховуються діти від 9 років, які вивчають живопис, рисунок, композицію, скульптуру, історію мистецтва; види декоративно-ужиткового мистецтва. Однак суспільний запит на творче покоління диктує розширення вікового діапазону образотворчої освіти у ПСМНЗ з огляду на високу сенситивність дошкільного віку.

Таким чином, наявними є суперечності між:

- об'єктивними запитами суспільства на творчу особистість, цілеспрямований розвиток якої спроможний оптимізувати становлення суспільства культури, та недостатнім теоретичним осмисленням цієї проблеми;

- потребою сучасної дитини старшого дошкільного віку у творчому самовираженні, яка постійно поглиблюється, та низькою увагою педагогів і батьків до її задоволення під час занять мистецтвом;

- значним педагогічним потенціалом образотворчої діяльності щодо розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників та недостатнім методичним забезпеченням процесу його реалізації в художньо-естетичній освіті дітей цього віку.

Отже, актуальність проблеми та необхідність усунення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертації: **«Розвиток художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником науково-дослідної теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки і дошкільної освіти Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького «Теоретико-методологічні засади формування толерантності у дітей та молоді» (державний реєстраційний номер 0115U001735). Тему дисертації затверджено вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького (протокол № 7 від 29.05.2008 р.) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 732-К/К від 08.07.2008 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов і методики розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Шляхом теоретичного аналізу проблеми розвитку художньо-творчої активності особистості уточнити сутність поняття «художньо-творча активність старших дошкільників».

2. Розкрити виховний потенціал живопису стосовно старших дошкільників та особливості його використання у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

3. Визначити критерії та показники художньо-творчої активності старших дошкільників у контексті застосування засобів живопису, схарактеризувати рівні її розвиненості у дітей зазначеного віку.

4. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови, розробити методику розвитку художньо-творчої активності дітей старшого дошкільного віку засобами живопису в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах та здійснити їх експериментальну перевірку.

Об'єкт дослідження – розвиток творчої активності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови та методичне забезпечення розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований (І. Бех, Є. Бондаревська, К. Роджерс), діяльнісний (К. Абульханова-Славська, Л. Виготський, Д. Богоявленська, О. Леонтьєв, Я. Пономарьов,

А. Петровський, С. Рубінштейн, Д. Ельконін, Д. Фельдштейн); культурологічний (А. Бакушинський, Е. Белютін, М. Бердяєв, Ю. Борєв, М. Каган, В. Кандинський, Г. Кершенштейнер, М. Киященко, Л. Левчук, Б. Неменський, Ф. Шміт, В. Штерн) наукові підходи; філософські та психолого-педагогічні вчення про природні основи розвитку творчої активності особистості (Р. Арнхейм, Е. Берн, Л. Божович, Г. Вашенко, Дж. Гілфорд, О. Запорожець, Г. Костюк, М. Лазарєв, А. Маслоу, С. Максименко, О. Матюшкін, О. Мелік-Пашаєв, В. Моляко, В. Рибалка, К. Роджерс, В. Роменець, Е. Торренс, Е. Фромм, З. Фрейд, К. Юнг); теоретичні положення щодо навчання, виховання і розвитку особистості засобами мистецтва (О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, Б. Неменський, В. Рагозіна, О. Рудницька, Г. Шевченко,); дослідження методичних засад образотворчої діяльності дітей дошкільного віку (Н. Голота, В. Кардашов, В. Котляр, І. Ликова, Г. Сухорукова, Т. Тихомирова); здобутки досліджень розвитку художньо-творчої активності (В. Баннікова, Н. Князева, В. Лихвар, Л. Любарська, Л. Постоногова, І. Руденко, Н. Сокольникова, О. Савєнков, Е. Шорохов).

Для розв'язання окреслених завдань були використані такі **методи дослідження**:

– *теоретичні методи*: вивчення, аналіз та узагальнення філософської, культурологічної, психолого-педагогічної літератури з метою уточнення понятійного апарату, визначення критеріїв та показників художньо-творчої активності старших дошкільників; узагальнення досвіду дошкільних навчальних закладів та ПСМНЗ з розвитку художньо-творчої активності дітей старшого дошкільного віку для обґрунтування відповідних педагогічних умов;

– *емпіричні методи*: педагогічне спостереження, бесіда, тестові завдання з рейтинговими шкалами та трихотомічними завданнями (модифікована методика діагностування мотивації діяльності); практично-творчі завдання (малювання після фантастичної розповіді, асоціативне малювання); контент-аналіз на основі відеофіксації перебігу занять з живопису; оцінювання продуктів творчості, авторські методики (діагностувальна карта спостереження) з метою фіксації розвиненості художньо-творчої активності у старших дошкільників засобами живопису, асоціативні картки («Фантастичне дійство», «Будинки»), опитування батьків та викладачів ПСМНЗ – для виявлення рівнів розвиненості художньо-творчої активності старших дошкільників; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов та методики;

– *методи математичної статистики*: перевірка достовірності результатів експерименту за критерієм К. Пірсона з метою визначення кількісних та якісних змін у рівнях розвиненості художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше обґрунтовано педагогічні умови розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису в ПСМНЗ (розроблення та впровадження інноваційного методичного забезпечення для занять образотворчим мистецтвом з дітьми старшого дошкільного віку у ПСМНЗ; підготовка педагогів ПСМНЗ до роботи з дітьми старшого дошкільного віку щодо розвитку художньо-

творчої активності; педагогічно-мистецьке інформування батьків дітей старшого дошкільного віку – учнів ПСМНЗ для залучення їх до співтворчості з педагогами та власними дітьми); визначено критерії та показники художньо-творчої активності старших дошкільників: *емоційно-мотиваційний* (емоційність сприймання творів живопису; вмотивованість до художньо-творчої діяльності); *когнітивний* (елементарні уявлення про засоби живопису; елементарні знання про художні техніки та їх застосування; оперування знаннями про засоби живопису у процесі творення образів); *діяльнісно-творчий* (оригінальність задуму майбутнього витвору (асоціативність, неповторність); оригінальність утілення задуму (манера, стиль); імпровізація у процесі творення (деталізація та декоративність художнього образу); розроблено методику розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників – учнів ПСМНЗ, яка охоплює три блоки: забезпечення позитивної мотивації до художньо-творчої діяльності; інтерактивно-ігрове збагачення елементарних уявлень про живопис; пролонгована підтримка індивідуального творчого самовираження дитини під час створення оригінального образу засобами живопису у процесі художньо-творчої діяльності;

уточнено сутність поняття «художньо-творча активність старших дошкільників» як емоційно-діяльнісний стан дитини, що виявляється в її інтересі до мистецтва і вмотивованості до творчої діяльності, супроводжується створенням нею художніх образів на основі мобілізації когнітивних процесів, передусім уяви, фантазії, асоціювання;

подальшого розвитку набули зміст, форми та методи розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису в ПСМНЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні в освітню практику ПСМНЗ програм «Навчальна програма до нульового класу (художнє відділення). Розділи «Живопис», «Композиція» (молодша вікова група 6 років. Термін навчання – 1 рік)». Автори: Т. С. Житнік, О. В. Засипкін, Р. Д. Абдурахманов; «Навчальна програма «Історія мистецтва» для нульового класу (художнє відділення) (молодша вікова група 6–7 років. Термін навчання – 2 роки)». Автор: Т. С. Житнік, мультимедійного педагогічного засобу, що охоплює 53 презентації з ілюстративним рядом; діагностико-розвивальної методики «Асоціативні картки» («Фантастичне дійство», «Будинки») для роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Програми укладені відповідно до Типових навчальних планів для ПСМНЗ (Наказ Міністерства культури і туризму України від 18.07.2006 р. № 570/0/16–06) і затверджені Обласним методичним центром культури і мистецтва Запорізької обласної ради (наказ від 16.03.15 р. № 107 «Про навчальні програми»).

Матеріали дослідження можуть бути використані педагогами образотворчих відділень ПСМНЗ під час занять зі старшими дошкільниками на підготовчих відділеннях, у процесі підготовки учнів ПСМНЗ до конкурсної та виставкової діяльності; вихователями дошкільних навчальних закладів, керівниками гуртків позашкільних навчальних закладів, учителями образотворчого мистецтва в позакласній роботі, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес ПСМНЗ: Дитяча художня школа Енергодарської міської ради Запорізької області (довідка

№ 22-09/56 від 19.06.2012 р.), Державна 4-річна дитяча художня школа Мелітопольської міської ради Запорізької області (довідка № 6 від 15.05.2012 р.), Вільнянська дитяча художня школа Вільнянської районної державної адміністрації Запорізької області (довідка № 6 від 25.05.2012 р.), Дитяча художня школа № 1 Дніпропетровського міського комунального закладу культури (протокол № 3 від 31.03.2015 р.), Закарпатський обласний палац дитячої та юнацької творчості «Падіюн» (протокол № 4 від 03.09.2014 р.), Ужгородська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів № 2 з поглибленим вивченням окремих предметів (протокол № 2 від 24.11.2014 р.); під час семінарів, методичних об'єднань за участю директорів художніх шкіл, викладачів образотворчого мистецтва ПСМНЗ м. Запоріжжя та Запорізької області (довідки № 266-осн. від 25.09.2008 р.; № 125-осн. від 14.04.2010 р.; № 135-осн. від 24.04.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. У навчально-методичному забезпеченні «Навчальна програма до нульового класу ДХШ (художнє відділення) з предметів: «Рисунок», «Живопис», «Композиція», «Ліплення» (молодша вікова група 6 років. Термін навчання – 1 рік (Проект)), написаному у співавторстві з О. Засипкіним, Р. Абдурахмановим, дисертантом розроблено творчі завдання. У монографії «Духовний світ особистості майбутнього педагога в умовах екологізації культурно-освітнього простору» (співавтори Л. Добровольська, І. Третякова та інші) дисертантом написано розділ «Вплив засобів живопису на формування естетичних цінностей особистості у вимірі культурно-освітнього простору»; у монографії «Управлінська діяльність та психологічний клімат у вищому навчальному закладі» (співавтори Л. Добровольська, І. Третякова та інші), дисертанту належить розділ «Психологічне здоров'я в контексті творчої самореалізації особистості»; у монографії «Pedagogiczne i społeczne wsparcie uzdolnionych dzieci i młodzieży: czesci publikacji» (О. Wozarowej і J. Aksman) дисертант є автором розділу «Методика розвитку художньо-творчої активності дитини старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва».

Апробація результатів дослідження. Основні результати та положення роботи висвітлено на науково-практичних конференціях різних рівнів: міжнародних – «Інтеграція системи безперервної освіти України в європейській освітній простір: стан, проблеми, перспективи» (Чернівці, 2009); «Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої педагогічної діяльності» (Мелітополь, 2010); «Соціальна та психолого-педагогічна підтримка обдарованих дітей та студентів» (Польща, 2011); «Модернізація наукових досліджень» (Донецьк, 2012); «Психологія та педагогіка: теоретичні та методологічні проблеми сучасної освіти» (Львів, 2012); «Дні науки» (Чехія, Прага, 2013); «Современные направления теоретических и прикладных исследований – 2013» (Одеса, 2013); «Современное дошкольное образование: традиции и современность» (Ульянівськ, 2014); «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (Мелітополь, 2014); «Мистецька освіта: традиції та інновації» (Мелітополь, 2014); «Молодежь и государство: научно-методологические, социально-педагогические и психологические аспекты развития современного образования» (Тверь, 2014); «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Харків, 2015); «Педагогіка і психологія в епоху глобалізації – 2015» (Угорщина,

Будапешт, 2015); всеукраїнських – «К. Д. Ушинський: актуальні проблеми української освіти і педагогічної науки» (Чернігів, 2008); «Становлення образотворчого мистецтва в сучасному соціокультурному просторі» (Луганськ, 2012); «Дошкільна і початкова освіта: проблеми, перспективи, наступність» (Суми, 2012); «Наука: теорія та практика» (Черкаси, 2012); «Виховання, освіта, менеджмент, філософія, право: історичний аспект» (Ялта, 2012); «Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників» (Київ, 2014); «Проблеми, тенденції, перспективи екологізації культурно-освітнього простору» (Мелітополь, 2014); «Християнська етика в історії України і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей» (Мелітополь, 2014);

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 35 публікаціях (з яких 31 одноосібна), у тому числі 13 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях (з них 2 у співавторстві), 2 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 14 статей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 3 науково-методичних видання (з них 2 у співавторстві), 3 розділи у трьох колективних монографіях, одна з яких зарубіжна.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (334 найменування, з них – 9 іноземною мовою), 6 додатків (на 48 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок, з них – 185 основного тексту. Робота містить 16 таблиць, 1 рисунок на 8 сторінках (із них 2 таблиці на повні сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, теоретичну основу та методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію та впровадження результатів; подано відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «**Теоретичні основи розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників**» – проаналізовано стан дослідженості проблеми художньо-творчої активності старших дошкільників; уточнено поняття «художньо-творча активність старших дошкільників», розкрито виховний потенціал живопису стосовно старших дошкільників та особливості його використання в ПСМНЗ.

Теоретичний аналіз проблеми розвитку художньо-творчої активності особистості засвідчив, що поняття художньо-творчої активності невід'ємне від дефініцій «творча активність» і «творча діяльність». У дослідженнях К. Абульханової-Славської, А. Богуш, І. Онищук, В. Лихвар, В. Лозової та інших продемонстровано, що *творча активність* людини виявляється через різні види її діяльності та водночас стимулює таку діяльність; отже, передбачає одночасно розвиток мотивів особистості і таких її якостей, які мають вирішальне значення для успішної творчості. Тобто (що відповідає концептуальним ідеям Д. Богоявленської, Л. Виготського, В. Моляко, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна та інших учених-

психологів), творча активність віддзеркалює творчий діяльний стан особистості, а розвиток творчої активності особистості уможлиблюється завдяки підсиленню мотиву дії, що націлена на кінцеву мету. Таким чином, творча активність розглядається вченими як пізнавально орієнтована діяльність, що зумовлена єдністю мотиваційних і спонукальних чинників (В. Банніков, Л. Любарська, Л. Постоногова, Н. Сокольнікова). Водночас, регулятором творчої активності людини у її діяльності постає образ «Я», а розвиток особистості пов'язаний зі зміною її ставлення до навколишнього світу та самої себе; кожна зміна є новим етапом у розвитку свідомості та самосвідомості (І. Бех, І. Кон).

Творча діяльність особистості узагальнено розглядається вченими як процес реалізації внутрішнього потенціалу особистості, в якому проявляється емоційне ставлення суб'єкта до світу і до самого себе, його спосіб самовираження (Дж. Гілфорд, А. Маслоу, Е. Торренс, К. Роджерс, Е. Фромм, З. Фрейд та К. Юнг та інші); як прояв вищого ступеня активності (Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та інші). А власне активність реалізується у взаємодії особистості з навколишнім середовищем і є відображенням цієї взаємодії (С. Максименко, О. Матюшкін, О. Мелік-Пашаєв, Н. Сокольнікова та інші).

Отже, поняття активності є багатоаспектним та різнобічним. Адже «активність» може розглядатись і як системна категорія, і як біологічна, психологічна, фізіологічна особливість людини тощо. Проте всі аспекти активності взаємопов'язані, що дає змогу схарактеризувати зв'язок активності і діяльності в межах єдиного визначення, але не як тотожних понять. Так, активність людини породжується потребою в діяльності, є її рушійною силою, джерелом мотивації до діяльності, передуює діяльності та супроводжує її.

Аналіз психолого-педагогічних праць (Б. Ананьєв, А. Бакушинський, І. Бех, Л. Виготський, О. Кононко, О. Леонтьєв, І. Ликова, Н. Поддяков, Т. Поніманська, Д. Ельконін та інші) та власний педагогічний досвід дисертанта підтверджують, що для успішного розвитку творчої особистості дитини істотне значення має чутливий характер дошкільного періоду, специфіка якого полягає у надзвичайній сприйнятливості дитини до творчості, високому рівні спостережливості, уяви, фантазії, відкритості до новизни, що є основою для реалізації творчості дітей у різних видах діяльності (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Запорожець, О. Дяченко, О. Комаровська).

Оскільки поняття «художньо-творча активність» є проекцією поняття «творча активність» на прояв особистості у сфері мистецтва і мистецької діяльності, ***художньо-творча активність старших дошкільників*** визначається в дисертації як емоційно-діяльнісний стан дитини, що виявляється в її інтересі до мистецтва і вмотивованості до творчої діяльності, супроводжується створенням нею художніх образів на основі мобілізації когнітивних процесів, передусім уяви, фантазії, асоціювання.

Дієвим засобом розвитку художньо-творчої активності дитини є її образотворча діяльність, зокрема живопис (В. Банніков, Л. Любарська, Л. Постоногова, І. Руденко, Н. Сокольнікова), твори якого апелюють до зорового сприймання світу, наочності у передачі почуттів, емоцій, асоціативності, образності, що відповідає чутливості дітей старшого дошкільного віку (А. Бакушинський,

Е. Белютін, Г. Кершенштейнер, Ф. Шміт, В. Штерн).

Виховний потенціал живопису як засобу розвитку художньо-творчої активності полягає в тому, що художній образ у живописі, спираючись на наочність зображення й сприймання, збагачується символічним підтекстом; дитина розшифровує цей підтекст, споглядаючи художні твори і милуючись ними; а створюючи власні образи, відображає світ своїх емоцій за допомогою таких виразних засобів, як колір, композиція, пляма, лінія, навчаючись їх добирати й емоційно заглиблюючись в їх розуміння. Таким способом живопис у комплексі своїх виражальних можливостей об'єктивує емоції і почуття у творах, посилює прагнення дитини виразити себе у власних витворах, які віддзеркалюють його сприйняття світу (Ю. Борєв, Л. Виготський, Н. Ветлугіна, М. Каган, Т. Комарова, О. Леонтєв, Б. Неменський, Б. Юсов). Таким чином, живопис і художньо-творча діяльність із застосуванням його можливостей постають інструментом збагачення естетичного і життєвого досвіду дитини, спонукальною силою та умовою розвитку її художньо-творчої активності.

У другому розділі – *«Діагностика розвиненості художньо-творчої активності старших дошкільників»* – визначено критерії та показники, схарактеризовано можливі рівні та виявлено стан розвиненості художньо-творчої активності старших дошкільників – учнів ПСМНЗ.

Визначення критеріїв художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису ґрунтувалося на визнанні єдності художньо-творчої активності і художньо-творчої діяльності. Такими критеріями визначено *емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісно-творчий*.

Показники емоційно-мотиваційного критерію: емоційність сприймання творів живопису; вмотивованість до художньо-творчої діяльності.

Показники когнітивного критерію: елементарні уявлення про засоби живопису; елементарні знання про художні техніки та їх застосування; оперування знаннями про засоби живопису у процесі творення образів.

Показники діяльнісно-творчого критерію: оригінальність задуму майбутнього витвору (асоціативність, фантазійність); оригінальність утілення **задуму** (манера, стиль); імпровізація **у процесі творення** (деталізація та декоративність художнього образу).

Сутність поняття «художньо-творча активність», визначені критерії та показники зумовили характеристику *рівнів художньо-творчої активності* старших дошкільників як результат застосування засобів живопису.

Дітям старшого дошкільного віку з *високим рівнем* розвиненості художньо-творчої активності притаманний стійкий, тривалий та свідомий інтерес до художньої творчості, прагнення малювати, створювати, фантазувати. Характерними проявами є бажання почати заняття, захоплення творчим процесом, допитливість. Діти зберігають своє зацікавлення та потребу в емоційному творенні художнього образу, усвідомлюють можливості технічного виконання та використання засобів живопису; вони мають елементарні уявлення про засоби живопису, оперують цими елементарними знаннями під час створення художнього образу. Високий рівень художньо-творчої активності старших дошкільників також виявляється в оригінальному самостійному творчому пошуку задуму, під час якого

демонструється здатність асоціювання, продукування неповторних ідей. Дитина самостійно знаходить оригінальне рішення для втілення ідеї, під час якого активно проявляється індивідуальний стиль, манера та почерк. Важливою ознакою високого рівня художньо-творчої активності є імпровізація під час втілення образу (деталізація та декоративність художнього образу).

Дітям із *достатнім рівнем* розвиненості художньо-творчої активності притаманний стійкий, інколи нетривалий інтерес до художньої творчості, бажання та прагнення малювати, створювати, фантазувати. Характерними проявами достатнього рівня у дітей є бажання почати заняття, але не завжди наявна стійка вмотивованість до художньо-творчої діяльності. Діти часто зберігають зацікавлення та потребу в емоційному творенні художнього образу, практично завжди мають елементарні уявлення про засоби живопису та можливості технічного виконання, але уявленнями й елементарними знаннями під час створення художнього образу оперують не завжди. Зазвичай діти мають оригінальну ідею майбутнього витвору, хоча образ не завжди позначений оригінальністю. Діти з достатнім рівнем розвиненості художньо-творчої активності можуть не знаходити оригінального рішення для втілення ідеї, під час якого очевидним є індивідуальний стиль, манера та почерк. Використовують деталізацію та декоративні елементи не в кожному образі, імпровізують під час втілення художнього образу час від часу.

Діти старшого дошкільного віку із *середнім рівнем* визначаються нестійким або епізодичним інтересом до художньої творчості. Бажання почати малювати, інколи фантазувати виникає після певного стимулювання. Вмотивованість до художньо-творчої діяльності спостерігається епізодично. Дітям притаманне ситуативне усвідомлення засобів живопису, можливостей технічного виконання, елементарне і нестійке оперування знаннями щодо їх використання. Оригінальність задуму та втілення художнього образу присутня частково, спостерігаються повтори, шаблонність дій (те, що краще виходить). Імпровізація під час втілення художнього образу практично відсутня, деталізацію та декоративні елементи майже не використовують.

Для дітей старшого дошкільного віку з *низьким рівнем* характерний короткочасний або поверхневий інтерес до художньої творчості. Спостерігаються нечасті прояви бажання малювати, не завжди є прагнення почати заняття, фантазувати. Діти з низьким рівнем художньо-творчої активності не мають і не хочуть накопичувати елементарні уявлення про засоби живопису та технічні можливості їх використання; в їхніх роботах дуже часто помітні повтори, наслідування дій інших дітей. Оперування елементарними знаннями про засоби живопису та художні техніки не притаманне. Відсутній самостійний творчий пошук, оригінальність ідей та задуму. Діти часто просять намалювати за них. Інколи використовують прості прийоми деталізації та декоративність, але кількість таких прикладів незначна, ситуативна.

На констатувальному етапі в експерименті взяли участь 332 дитини старшого дошкільного віку – учні дитячих художніх шкіл, образотворчих відділень шкіл мистецтв м. Мелітополя, м. Вільнянська, м. Енергодара, м. Запоріжжя, м. Дніпропетровська та м. Ужгорода: до експериментальної групи (ЕГ) увійшло

160 дітей, до контрольної (КГ) – 172 дитини.

Для діагностування стану розвиненості художньо-творчої активності старших дошкільників застосовувалося педагогічне спостереження, бесіда, тестові завдання з рейтинговими шкалами та трихотомічними завданнями (модифікована методика діагностування мотивації діяльності); практично-творчі завдання (малювання після фантастичної розповіді, асоціативне малювання); контент-аналіз на основі відеофіксації перебігу занять; оцінювання продуктів творчості, авторські методики – діагностувальна карта спостереження, асоціативні картки («Фантастичне дійство», «Будинки»), опитування батьків та викладачів образотворчого мистецтва ПСМНЗ.

Результати констатувального етапу експерименту показали, що загалом у дітей недостатньо сформовані уявлення про засоби живопису; бажання фантазувати та малювати часто має ситуативний характер; інтерес до художньо-творчої діяльності переважно нестійкий. Здатність до створення оригінального художнього образу засобами живопису часто є завуальованою; діти самостійно майже не застосовують декоративні елементи та деталізації, які могли б засвідчити розвиненість художньо-творчої активності. Імпровізація під час втілення ідеї у багатьох дітей відсутня, у художньо-творчій діяльності спостерігаються повтори та наслідування дій інших. Діти переважно не експериментують у створенні сюжетів, доборі форм та кольорів; багато з них не часто вдаються до пропозицій самостійних художніх рішень.

Стан розвиненості у дітей художньо-творчої активності є таким: за емоційно-мотиваційним **критерієм** низький рівень зафіксовано у 30,6 % в ЕГ і 33,2 % у КГ; середній рівень – у 27,5 % в ЕГ і 26,7 % у КГ; достатній рівень – у 24,4 % в ЕГ і 23,2 % у КГ; високий рівень – у 17,5 % в ЕГ і 16,9 % у КГ. За когнітивним **критерієм**: низький рівень – у 33,7 % в ЕГ і 40,2 % КГ; середній рівень – у 30,6 % в ЕГ і 27,9 % у КГ; достатній рівень – у 19,4 % в ЕГ і 17,4 % у КГ; високий рівень – 16,3 % в ЕГ і 14,5 % у КГ. За **діяльнісно-творчим критерієм**: низький рівень – у 30,0 % в ЕГ і 36,6 % КГ; середній рівень – у 31,9 % в ЕГ і 31,4 % у КГ; достатній рівень – 20,6 % в ЕГ і 16,9 % у КГ; високий рівень – 17,5 % в ЕГ і 15,1 % у КГ. Тобто, і в ЕГ, і в КГ кількісно переважають респонденти з низьким і середнім рівнями розвиненості художньо-творчої активності.

Опитування педагогів ПСМНЗ дало змогу з'ясувати, що вони не визначають цілеспрямовано способи, методи, прийоми роботи з учнями старшого дошкільного віку, застосовуючи форми і методи, творчі завдання, які призначені для учнів від 9 років, або використовують досвід роботи дошкільних навчальних закладів. Тобто, більшість педагогів не націлені на роботу з учнями підготовчих відділень. Поряд із цим батьки учнів, довіряючи педагогам, не усвідомлюють значення власної співпраці з викладачами і дітьми для їх творчого розвитку.

У *третьому розділі – «Педагогічні умови розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах»* – теоретично обґрунтовано зазначені педагогічні умови, розроблено методика розвитку художньо-творчої активності дітей старшого дошкільного віку засобами живопису; висвітлено перебіг формувального етапу педагогічного експерименту; проаналізовано результати

дослідження.

Педагогічними умовами розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників, які є учнями ПСМНЗ, зокрема художніх шкіл і образотворчих відділень шкіл мистецтв, обґрунтовано такі: розроблення та впровадження інноваційного методичного забезпечення для занять образотворчим мистецтвом з дітьми старшого дошкільного віку у ПСМНЗ; підготовка педагогів ПСМНЗ до роботи з дітьми старшого дошкільного віку щодо розвитку художньо-творчої активності; педагогічно-мистецьке інформування батьків дітей старшого дошкільного віку – учнів ПСМНЗ для залучення їх до співтворчості з педагогами та власними дітьми.

Для реалізації першої педагогічної умови розроблено навчальну програму для нульового класу дитячих художніх шкіл з предметів «Композиція», «Рисунок», «Живопис», «Ліплення» (проект). Відповідно до цієї програми розроблено варіативний курс «Історія мистецтва». Зміст програм упроваджувався на основі спеціально розробленої методики розвитку художньо-творчої активності старшого дошкільника в єдності *трьох блоків*: забезпечення позитивної мотивації до художньо-творчої діяльності; інтерактивно-ігрове збагачення елементарних уявлень про живопис; пролонгована підтримка індивідуального творчого самовираження під час створення оригінального образу засобами живопису у художньо-творчій діяльності. *Забезпечення позитивної мотивації старших дошкільників* як блок методики *передбачало* стимулювання у дітей інтересу до художньої творчості і створення художніх образів на основі пробудження фантазії. Для цього використовувалися *методи* створення емоційно-позитивного стану дитини та стимулювання у неї емоційних проявів. З цією метою заняття будувалися за схемою: цікава ігрова мотивація; пояснення завдання і способів дії; допомога, поради, рекомендації у процесі самостійної діяльності дітей, підтримка; розглядання або театралізоване обігрування дитячих робіт наприкінці заняття, позитивна оцінка діяльності учнів. Дієвим виявилось використання умовних стимулів та попередніх домашніх завдань, що мали забезпечити збереження інтересу та фіксувати емоційний відгук до наступного заняття. З огляду на важливість позитивної мотивації, інтересу до художньої творчості, усі заняття вимагали готовності педагога до постійного експериментування та застосування *методу* режисури занять. Режисура заняття передбачала алгоритм створення тематичних та сюжетних сценаріїв занять з використанням творів різних мистецтв – літературних (прозових та віршованих), музичних, образотворчого мистецтва, фотографій – з метою підсилення емоційного занурення у мистецтво живопису, спонукання до самовираження, мотивування до творчості.

Формами роботи з дітьми у цьому блоці методики було обрано: читання або розповідь казок, організація сприймання музичних творів, емоційно-образна розповідь, гра-пантоміма, створення фантастичної історії за уявою або під час розглядання асоціативних карток, використання певної атрибутики (викладач у хустці, запрошений гість у костюмі персонажа тощо), гра в асоціації з кольорами, місцем розташування об'єкта на аркуші, експериментування з техніками виконання.

Другий блок методики – інтерактивно-ігрове збагачення елементарних

уявлень про живопис – передбачав формування у дитини елементарних уявлень про засоби живопису, техніки та їх застосування під час художньо-творчої діяльності, оперування елементарними уявленнями у створенні художнього образу. З цією метою було розроблено мультимедійний засіб у вигляді слайд-презентацій, що охоплює твори різних стилів та рельєфно демонструє засоби живопису, які опановуються дітьми. Темати презентаций визначено з урахуванням інтересів дитини 6–7 років – зокрема, такі: людина, природа, діти, казки, фантастичне дійство, тварини, свято, родина, квіти, танок, транспорт, Україна тощо. Разом до мультимедійного засобу увійшло 53 теми з ілюстративним рядом.

Упровадження мультимедійного засобу супроводжувалося такими *формами* роботи з учнями, як бесіда, розповідь, творчі вправи, заняття-подорож, заняття-екскурсія; пленери, зустрічі з митцями – живописцями, графіками, майстрами декоративно-ужиткового мистецтва. Провідним *методом* для впровадження цього блоку методики визначено *метод* діалогово-інтерактивного занурення у мистецтво через ознайомлення, сприйняття художніх творів та милування ними.

Третій блок методики передбачав *організацію пролонгованої підтримки індивідуального творчого самовираження кожної дитини під час створення нею оригінального образу засобами живопису у художньо-творчій діяльності*. Робота в цьому напрямі полягала у концентруванні уваги дитини на пошуку оригінального втілення ідеї, спонуканні до імпровізування й розкритті нею власних можливостей використовувати свій стиль та манеру виконання; важливим було зосередження уваги дітей на використанні декоративних елементів або деталізації (деталізація передбачала певний ступінь розробленості сюжету, зображення і под., що на завершальній стадії роботи мало підкреслювати характер персонажів, виявляти індивідуальність автора). Пріоритетом стало заохочення дітей до експериментування на занятті та вдома, спонукання їх до прийняття самостійних рішень у виборі засобів виразності з позитивним оцінюванням.

Важливу роль у цьому відіграла кваліфікована участь викладача, яка полягала в ощадливому навіюванні дитині віри у свої сили, в коректному консультуванні-«підказках» щодо вибору способів реалізації задуму; враховувалося, що дитина дістає задоволення від самої діяльності та від кінцевого продукту цієї діяльності.

Усі блоки методики впроваджувалися не послідовно, а одночасно. Для цього було розроблено *цикли творчих занять*, як-от: заняття-фантазування (малювання небувальщини, малюнок сновидінь); заняття-гра (малюнок-казка, асоціативне малювання, образний малюнок); малюнок-експериментування (спонтанний малюнок); трансформація натурної постановки.

Результативними підсумковими формами роботи з дітьми стали перегляди дитячих творів за семестрами, щорічні виставки у краєзнавчому музеї м. Мелітополя, персональні виставки дітей в ПСМНЗ та ДНЗ, а також участь у виставках та конкурсах: обласні – виставки «DaDa» (2008), «Мелітополь – місто дружби» (2009), «Квіти» (2011), «Весняний обрій» (2012); конкурси «Тварини – наші друзі» (Запоріжжя, 2009), «Квіти» (Запоріжжя, 2010), «Ілюстрація улюбленого персонажа твору» (Запоріжжя, 2011–2015); всеукраїнські конкурси «Моє рідне місто» (Мелітополь, 2009), «Я хочу жити в якісному світі» (Київ, 2011); ХХІІІ

міжнародний конкурс «Ілюстрація до народної казки» (Херсон, 2011).

У процесі обґрунтування педагогічних умов припускалося, що реалізація першої умови (спрямована на роботу безпосередньо з дітьми) із застосуванням розробленої методики є пріоритетною і підпорядковує другу та третю педагогічні умови, але не зменшує їхнього значення.

Обґрунтування другої педагогічної умови – підготовка педагогів ПСМНЗ до роботи з дітьми старшого дошкільного віку з розвитку художньо-творчої активності ґрунтується на тому факті, що більшість педагогів образотворчих відділень ПСМНЗ – це професійні митці, які не мають, зазвичай, педагогічної освіти. Тому ця умова реалізувалася за двома напрямками: озброєння педагогів ПСМНЗ знаннями про специфіку образотворчої діяльності дітей старшого дошкільного віку і безпосереднє навчання роботи з учнями за розробленою методикою. Для цього було організовано серію практичних семінарів для викладачів і директорів ПСМНЗ («Сучасні вимоги до художньо-естетичного виховання учнівської молоді засобами мистецтва та дизайну» (Запоріжжя, 2009); «Навчальна програма для підготовчих груп дитячої художньої школи віком 6–7 років» (Мелітополь, 2011); «Психологічний аспект розвитку художньо-творчої активності у старших дошкільників» (Мелітополь, 2013); «Педагогічна модель розвитку художньо-творчої активності учнів старшого дошкільного віку засобами живопису» (Енергодар, 2011); «Художня творчість як багаторівневий фактор естетичного виховання дитини старшого дошкільного віку» (Мелітополь, 2014); проведено методичні наради, присвячені аналізу здобутого досвіду діяльності ПСМНЗ з розвитку художньо-творчої активності учнів, практикуми, консультації; заняття з обміну досвідом (індивідуально між педагогами та між закладами).

Третя педагогічна умова – педагогічно-мистецьке інформування батьків дітей старшого дошкільного віку, які відвідують ПСМНЗ, – мала на меті залучення батьків до спільної діяльності з педагогами та дітьми і реалізовувалася під час батьківських зборів, семінарів для батьків («Психофізіологічні особливості малювання дитини старшого дошкільного віку», «Дитина і фантазія», «Малюнок – засіб самовираження», «Важливість батьківської підтримки як чинник умотивованості до творчості» та інші), індивідуального онлайн-консультування батьків, тематичних занять («Моя дитина боїться малювати», «Терапія живописом, або Що говорить моя дитина», «Намалюй мені сонце» та інші), індивідуальних бесід з питань створення умов для розвитку художньо-творчої активності дітей, прийомів мотивування, заохочення та підтримки батьками їхнього інтересу до художньої творчості.

Дієвими формами роботи стало залучення батьків до проведення семінарів-практикумів для викладачів, а також до організації шкільних заходів (фотовиставки), спільних із власними дітьми пленерах, де батьки осягали прийоми живопису.

Результати формувального експерименту засвідчили позитивні зміни у динаміці розвиненості художньо-творчої активності старших дошкільників – учнів ПСМНЗ (табл.).

Таблиця

Динаміка художньо-творчої активності старших дошкільників – учнів ПСМНЗ (%)

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	Початок експерименту	Кінець експерименту	Динаміка	Початок експерименту	Кінець експерименту	Динаміка
Високий	17,0	36,0	+19,0	15,5	16,3	+0,8
Достатній	21,5	39,2	+17,7	19,2	23,8	+4,6
Середній	30,0	16,8	-13,2	28,7	27,7	-1,0
Низький	31,5	8,0	-23,5	36,6	32,2	-4,4

Отримані результати свідчать про позитивну динаміку розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису після упровадження обґрунтованих педагогічних умов та методики в ПСМНЗ: в ЕГ суттєво збільшилася кількість дітей з високим (+19,0 %) та достатнім (+17,7 %) рівнями розвиненості художньо-творчої активності; кількість дітей із середнім рівнем зменшилася майже на половину (-13,2 %), з низьким – у чотири рази (-23,5 %). У КГ розподіл відсоткових показників суттєво не змінився: кількість дітей з високим рівнем розвиненості художньо-творчої активності збільшилася на +0,8 %, з достатнім – на +4,6 %, істотних змін у числі старших дошкільників із середнім та низьким рівнями розвиненості художньо-творчої активності не відбулося (-1,0 %; -4,4 % відповідно).

Вірогідність отриманих результатів підтверджено за допомогою критерію Пірсона χ^2 , що дозволив зіставити емпіричні розподіли в ЕГ і КГ на констатувальному та формуальному етапах експерименту. Розрахунки свідчать, що відмінності рівнів художньо-творчої активності старших дошкільників в ЕГ і КГ не випадкові, а є наслідком упровадження педагогічних умов та методики розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису в ПСМНЗ.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано новий підхід до вирішення проблеми розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису, який конкретизувався в розробленні відповідних педагогічних умов та методики для учнів ПСМНЗ. Результати дослідження дають підстави для таких висновків:

1. Проблема розвитку художньо-творчої активності дитини нині є актуальною і недостатньо вивченою. Шляхом аналізу теоретичних джерел уточнено сутність поняття «художньо-творча активність старших дошкільників» як емоційно-діяльнісний стан дитини, що виявляється в її інтересі до мистецтва і вмотивованості до творчої діяльності, супроводжується створенням нею художніх образів на основі мобілізації когнітивних процесів, передусім уяви, фантазії, асоціювання. Значними можливостями щодо розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників володіють початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади.

2. Розкрито виховний потенціал засобів живопису стосовно старших

дошкільників та особливості їх застосування у ПСМНЗ. Можливості живопису полягають у тому, що цей вид мистецтва є дієвим для збагачення естетичного і життєвого досвіду дитини через специфічні за природою художні образи. Художній образ у живописі, спираючись на наочність зображення й сприймання, збагачується символічним підтекстом; дитина розшифровує цей підтекст, споглядаючи художні твори і милуючись ними; а створюючи власні образи, дитина відображає світ своїх емоцій за допомогою таких виразних засобів, як колір, композиція, пляма, лінія, навчаючись їх добирати й емоційно заглиблюючись в їх розуміння.

3. Визначено критерії та показники розвиненості художньо-творчої активності дитини старшого дошкільного віку: *емоційно-мотиваційний* (емоційність сприймання творів живопису; вмотивованість до художньо-творчої діяльності); *когнітивний* (елементарні уявлення про засоби живопису; елементарні знання про **художні** техніки та їх застосування; оперування знаннями **про засоби живопису** у процесі творення образів); *діяльнісно-творчий* (оригінальність задуму майбутнього витвору (асоціативність, фантазійність); оригінальність утілення задуму (манера, стиль); імпровізація у процесі творення (деталізація та декоративність художнього образу).

Схарактеризовано низький, середній, достатній, високий *рівні* розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників, що дало змогу диференційовано підійти до експериментальної частини дослідження.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено *педагогічні умови* розвитку художньо-творчої активності дітей старшого дошкільного віку засобами живопису в ПСМНЗ: розроблення та впровадження інноваційного методичного забезпечення для занять образотворчим мистецтвом з дітьми старшого дошкільного віку у ПСМНЗ; підготовка педагогів ПСМНЗ до роботи з дітьми старшого дошкільного віку щодо розвитку художньо-творчої активності; педагогічно-мистецьке інформування батьків дітей старшого дошкільного віку – учнів ПСМНЗ для залучення їх до співтворчості з педагогами та власними дітьми). Передбачено, що провідною педагогічною умовою є перша з них, яка стосується безпосередньо роботи з дітьми; решта підпорядковані їй.

Для реалізації педагогічних умов розроблено методику розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників – учнів ПСМНЗ, яка охоплює три блоки: забезпечення позитивної мотивації до художньо-творчої діяльності; інтерактивно-ігрове збагачення елементарних уявлень про живопис; пролонгована підтримка індивідуального творчого самовираження дитини під час створення оригінального образу засобами живопису у процесі художньо-творчої діяльності;

Зазначені педагогічні умови реалізувалися під час упровадження в навчально-виховний процес ПСМНЗ навчальної програми для нульового класу дитячих художніх шкіл з предметів «Композиція», «Рисунок», «Живопис», «Ліплення» (проект), відповідно до якої розроблено завдання та варіативний курс «Історія мистецтва». Основою застосування методики став цикл інтегрованих занять (заняття-фантазування (малювання небувальщини, малюнок сновидінь); заняття-гра (малюнок-казка, асоціативне малювання, образний малюнок); малюнок-експериментування (спонтанний малюнок).

Ефективність довели такі *форми*, як читання або розповідь казок, прослуховування музичних творів, емоційно-образна розповідь, гра-пантоміма, створення фантастичної історії за уявою або під час розглядання асоціативних карток, використання певної атрибутики викладачем, гра в асоціації, експериментування з техніками виконання; творчі вправи, заняття-подорож, заняття-екскурсія; пленери, конкурси та виставки; а також *методи* створення емоційно-позитивного стану дитини та стимулювання у неї емоційних проявів, діалогово-інтерактивного занурення у мистецтво; метод режисури заняття.

Для викладачів проводилися семінари, практикуми, методичні наради, консультації, організувалися зустрічі з обміну досвідом. Мистецько-педагогічне інформування батьків організувалося під час батьківських зборів, семінарів для батьків, індивідуальних онлайн-консультацій.

Динаміка розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису (за порівнянням результатів констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту) довела ефективність розроблених педагогічних умов та методик. Достовірність та валідність отриманих результатів підтверджено методами математичної статистики (критерій Пірсона).

Проблема розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників у ПСМНЗ не обмежується цим дослідженням. *Перспективним вважаємо* вивчення зарубіжного досвіду розвитку художньо-творчої активності дітей різного віку; розроблення методик діагностування і коригування розвитку художньо-творчої активності особистості в усіх ланках освіти.

Рекомендовано впровадження в освітній процес ПСМНЗ програм «Навчальна програма до нульового класу (художнє відділення) «Живопис», «Композиція» (молодша вікова група 6 років. Термін навчання – 1 рік); «Навчальна програма «Історія мистецтва» для нульового класу (художнє відділення) (молодша вікова група 6–7 років. Термін навчання – 2 роки»; мультимедійного педагогічного засобу, що охоплює 53 презентації з ілюстративним рядом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Житнік Т. С. Виховний потенціал творів живопису ХХ століття як засобу естетичного виховання 5–7-річних дітей / Т. С. Житнік // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер.: педагогічні науки. – Чернігів : ЧДПУ, 2008. – Вип. 56. – С. 250–252.

2. Житнік Т. С. Психологічні особливості сприймання творів мистецтва дітьми старшого дошкільного віку / Т. С. Житнік // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон : ХДУ, 2009. – Вип. 54. – С. 142–145.

3. Житнік Т. С. Психолого-педагогічні основи розвитку художньо-творчої активності дитини старшого дошкільного віку / Т. С. Житнік // Педагогіка та психологія. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 469. – С. 48–54.

4. Житнік Т. С. Образотворче мистецтво в творчості учнів 6–7 років та принципи його впровадження в школах естетичного виховання / Т. С. Житнік

// Науковий вісник МДПУ : зб. наук. ст. Сер.: Педагогіка. – Мелітополь, 2010. – Вип. 5. – С. 281–386.

5. Житнік Т. С. Аналіз художніх образів епохи модернізму та малюнків старших дошкільників: дослідження аналогії / Т. С. Житнік // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 23. – С. 59–65.

6. Житнік Т. С. Можливості впровадження арт-терапевтичних занять в ДХШ та їх вплив на художньо-творчий розвиток старших дошкільників / Т. С. Житнік // Науковий вісник МДПУ : зб. наук. пр. Серія: Педагогіка. – Мелітополь : Мелітополь, 2012. – Вип. 8. – С. 227–231.

7. Житнік Т. С. Художньо-творчий розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами живопису: зміст та вимір ефективності / Т. С. Житнік // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2012. – Вип. 16, кн. 2. – С. 114–123.

8. Житнік Т. С. Особливості викладання історії мистецтва в позашкільних освітніх закладах дітям старшого дошкільного віку / Т. С. Житнік // Вісник Черкаського університету : зб. наук. пр. Сер.: Педагогічні науки. – Черкаси : ЧПУ, 2013. – № 40 (293). – С. 44–47.

9. Житнік Т. С. Художньо-творча активність як особистісний феномен / Т. С. Житнік // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 30. – С. 129–133.

10. Житнік Т. С. Альтернативний підхід діагностування художньо-творчої активності у дітей старшого дошкільного віку / Т. С. Житнік // Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук.-метод. журн. – К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. – № 6 (25). – С. 19–21.

11. Житнік Т. С. Механізм формування художньо-творчої самоактивності у старших дошкільників засобами живопису / Т. С. Житнік // Науковий вісник МДПУ. Сер.: Педагогіка. – Мелітополь : Мелітополь, 2014. Вип. 13. – С. 136–141.

12. Житнік Т. С. Навчальна програма для нульового класу дитячих художніх шкіл (живопис, композиція) / Т. С. Житнік // Проблемы современного педагогического образования : сб. ст. Сер.: Педагогика и психология. – Ялта : РИО ГПА, 2015. – Вып. 47, ч. 3. – С. 81–83.

13. Житнік Т. С. Педагогические условия развития художественно-творческой активности старших дошкольников средствами живописи / Т. С. Житнік // Science and Education: a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, Hungary, 2015. – Vol. 69. – С. 29–33.

14. Житнік Т. С. Проблема развития творческой активности в психолого-педагогической литературе / Т. С. Житнік // East European Scientific Journal. – Warszawa, Polska : Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe, 2015. – Vol. 3 (3). – С. 34–37.

15. Житнік Т. С. Творча активність як психологічна складова діяльності особистості старшого дошкільника) / Т. С. Житнік // Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – К. : Гнозис, 2015. – Дод. 1 до вип. 35, т. IX (60). – С. 377–383.

Монографії, навчальні програми

16. Житнік Т. С. Методика розвитку художньо-творчої активності дитини старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва / Т. С. Житнік // *Pedagogiczne i społeczne wsparcie uzdolnionych dzieci i młodzieży : czesci publikacji* / [pod redakcja O. Boczarowej i J. Aksman]. – Krakow : Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2013. – С. 25–30.

17. Житнік Т. С. Навчальна програма до нульового класу ДХШ (художнє відділення) з предметів: «Рисунок», «Живопис», «Композиція», «Ліплення» (молодша вікова група 6 років. Термін навчання – 1 рік) (Проект) / Т. С. Житнік, О. В. Засипкін, Р. Д. Абдурахманов // *Навчальні програми з позашкільної освіти.* – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – 60 с.

18. Житнік Т. С. Навчальна програма до нульового класу ДХШ (художнє відділення) з предметів: «Рисунок», «Живопис», «Композиція», «Ліплення» (молодша вікова група 6 років. Термін навчання – 1 рік) (Проект) / Т. С. Житнік, О. В. Засипкін, Р. Д. Абдурахманов // *Навчальні програми з позашкільної освіти.* – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – 112 с.

19. Житнік Т. С. Психологічне здоров'я в контексті творчої самореалізації особистості / Т. С. Житнік // *Управлінська діяльність та психологічний клімат у вищому навчальному закладі : монографія* / [за заг. ред.: Л. П. Добровольської, І. С. Третякової]. – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 117–133.

20. Житнік Т. С. Вплив засобів живопису на формування естетичних цінностей особистості у вимірі культурно-освітнього простору / Т. С. Житнік // *Духовний світ особистості майбутнього педагога в умовах екологізації культурно-освітнього простору : монографія* / [Добровольська Л. П., Третякова І. С. та ін. ; за заг. ред. Зарицької В. В.]. – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – С. 117–133.

21. Житнік Т. С. Навчальна програма до нульового класу ДХШ (художнє відділення) з предметів: «Історія мистецтва» (молодша вікова група 6–7 років. Термін навчання – 2 роки) (Проект) / Т. С. Житнік // *Навчальні програми з позашкільної освіти.* – Запоріжжя : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – 40 с.

Публікації у збірниках матеріалів конференції

22. Житнік Т. С. Історико-методологічний аспект художньої освіти старших дошкільнят в умовах позашкільних навчальних закладів / Т. С. Житнік // *Наука: теорія та практика : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., (Черкаси, 2012 р.).* – Черкаси : МАКЛАУТ, 2012. – С. 130–133.

23. Житнік Т. С. Образотворче мистецтво як чинник художньо-творчої активності старших дошкільників / Т. С. Житнік // *Виховання, освіта, менеджмент, філософія, право: історичний аспект : матеріали IV Міжвуз. наук.-практ. Інтернет-конф., (Ялта, 2012 р.).* – Ялта : РВВ РВНЗ КГУ, 2012. – С. 77–79.

24. Житнік Т. С. Оцінка ефективності впливу розробленої моделі на художньо-творчу активність дитини старшого дошкільного віку / Т. С. Житнік // *Модернізація наукових досліджень : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф., (Горловка, 2012 р.).* – Горловка : ФЛ-П. Пантюх Ю. Ф., 2012. – С. 189–196.

25. Житнік Т. С. Теоретико-методологічні засади естетичного виховання особистості закладів / Т. С. Житнік // *Психологія та педагогіка: теоретичні та*

методологічні проблеми сучасної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 2012 р.) – Львів : Львів. пед. спільнота, 2012. – С. 76–78.

26. Житнік Т. С. Чинники розвитку творчої активності дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва / Т. С. Житнік // Становлення образотворчого мистецтва в сучасному соціокультурному просторі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Луганськ, лют. 2012 р.) – Луганськ : ЛДІКМ, 2012. – С. 159–162.

27. Житнік Т. С. Естетичний потенціал впливу творів живопису епохи модернізму на розвиток художньої активності старших дошкільнят / Т. С. Житнік // Дошкільна і початкова освіта: проблеми, перспективи, наступність : матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю, (Суми, 2012 р.) : у 2-х т. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – Т. 1. – С. 24–27.

28. Житнік Т. С. Характеристика та аналіз критеріїв розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників / Т. С. Житнік // Современные направления теоретических и прикладных исследований '2013 : материалы Междунар. науч.-практ. конф. : сбор. науч. труд. Sworld, (Одесса, 2013 р.). – Одесса : Куприенко, 2013. – Вип. 1, т. 21. – С. 15–26.

29. Житнік Т. С. Художньо-творча активність як предмет дослідження практичної діяльності особистості / Т. С. Житнік // Дни науки : матеріали 9-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Прага, берез.-квіт. 2013 р.). – Прага, 2013. – С. 79–82.

30. Житнік Т. С. Альтернативний підхід діагностування художньо-творчої активності у дітей старшого дошкільного віку / Т. С. Житнік // Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (Київ, трав. 2014 р.). – К. : Ін-т обдар. дит., 2014. – С. 67–71.

31. Житнік Т. С. Вплив художнього мистецтва на розвиток творчої активності особистості старшого дошкільника / Т. С. Житнік // Мистецька освіта: традиції і інновації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Мелітополь, жовт. 2014 р.). – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 37–39.

32. Житник Т. С. Личность педагога как фактор активизации художественно-творческой деятельности старших дошкольников / Т. С. Житник // Молодежь и государство: научно-методологические, социально-педагогические и психологические аспекты развития современного образования : сб. тр. IV Всерос. научно-практ. конф. с междунар. участием, (Тверь, октябрь-ноябрь 2014 г.). – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2014. – Ч. 2. – С. 10–13.

33. Житнік Т. С. Психологічні особливості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів мистецтва / Т. С. Житнік // Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Мелітополь, черв. 2014 р.) – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 123–125.

34. Житнік Т. С. Формування духовно-моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку в умовах естетичного середовища / Т. С. Житнік // Християнська етика в історії України і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Мелітополь, листоп. 2014 р.). – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 127–129.

35. Житнік Т. С. Художня творчість як багаторівневий фактор естетичного виховання дитини старшого дошкільного віку / Т. С. Житнік // Проблеми, тенденції, перспективи екологізації культурно-освітнього простору : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару, (Мелітополь, жовт. 2014 р.) – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 26–28.

АНОТАЦІЇ

Житнік Т. С. Розвиток художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2015.

Дисертація присвячена актуальній проблемі розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників засобами живопису.

Уточнено поняття «художньо-творча активність старшого дошкільника»; розкрито виховний потенціал засобів живопису стосовно старших дошкільників.

Визначено критерії та показники, схарактеризовано рівні розвиненості художньо-творчої активності у дітей старшого дошкільного віку.

Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови та методика розвитку художньо-творчої активності дитини старшого дошкільного віку засобами живопису в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, художньо-творча активність, засоби живопису, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, педагогічні умови.

Житник Т. С. Развитие художественно-творческой активности старших дошкольников средствами живописи. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена проблеме развития художественно-творческой активности старших дошкольников средствами живописи.

Уточнено понятие «художественно-творческая активность старших дошкольников» как эмоционально-деятельное состояние личности, проявлениями которого являются интерес к искусству и мотивация к творческой деятельности, сопровождающейся созданием ею художественных образов на основе мобилизации когнитивных процессов, прежде всего воображения, фантазии, ассоциирования.

Раскрыт воспитательный потенциал средств живописи в отношении старшего дошкольника и особенности их применения в начальных специализированных учебных заведениях искусств.

Определены критерии и показатели художественно-творческой активности старшего дошкольника: эмоционально-мотивационный (эмоциональность восприятия произведений живописи; мотивированность к художественно-

творческой деятельности); когнитивный (элементарные представления о средствах живописи; элементарные знания о техниках и их применении; оперирование знаниями в процессе создания художественных образов); деятельностно-творческий (оригинальность замысла (ассоциативность, фантазийность); оригинальность воплощения замысла (манера, стиль); импровизация в процессе созидания (детализация и декоративность художественного образа). Охарактеризованы уровни развития художественно-творческой активности старших дошкольников средствами живописи: (низкий, средний, достаточный и высокий).

Обоснованы педагогические условия развития художественно-творческой активности старших дошкольников средствами живописи в начальных специализированных учебных заведениях искусств: разработка и внедрение инновационного методического обеспечения для занятий изобразительным искусством с детьми старшего дошкольного возраста; подготовка педагогов этих заведений к работе с детьми старшего дошкольного возраста по развитию художественно-творческой активности; педагогически-художественное информирование родителей детей старшего дошкольного возраста с целью привлечения их к сотворчеству с педагогами и собственными детьми.

Предложена и апробирована методика развития художественно-творческой активности старших дошкольников – учащихся подготовительных отделений начальных специализированных учебных заведений искусств, которая представлена единством трех блоков: обеспечение положительной мотивации к художественно-творческой деятельности; интерактивно-игровое обогащение элементарных представлений о живописи; пролонгированная поддержка индивидуального творческого самовыражения при создании оригинального образа средствами живописи во время художественно-творческой деятельности.

Разработано и внедрено методическое обеспечение: программы для нулевого класса детских художественных школ «Композиция», «Рисунок», «Живопись», «Лепка» (проект), согласно которой разработан вариативный курс «История искусства», мультимедийное средство из 53 презентаций с соответствующими педагогическими комментариями.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, творческая активность, художественно-творческая активность, живопись, средства живописи, внешкольные учебные заведения, педагогические условия.

Zhytnik T. S. The Artistic and Creative Activity Development of Senior Preschool Children by Means of Painting. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of PhD in Pedagogy; speciality 13.00.08 – Preschool Pedagogy. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to the problem of development of artistic and creative activity of the senior preschool children by means of art.

The concept of «artistic and creative activity of the senior preschool children» is specified; the educational possibilities of painting for the creative development of senior preschool children are analyzed.

The criteria and development indicators of artistic and creative activity of the senior preschool children are defined; the manifestation levels of preschool children's artistic and creative activity are characterized.

The pedagogical conditions for the development of art and creative activity of senior preschool children by means of painting in conditions of primary specialized art schools are theoretically substantiated; their effectiveness being experimentally tested.

Keywords: senior preschool children, art and creative activity, means of painting, primary specialized art schools, pedagogical conditions.

Підписано до друку 25.08.2016 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 74.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua